

Karl-Gustav och Ringa Sandelin:

Bilfärd till Virmo (Mynämäki) norr om Åbo.

Den 6.9.2008 företog Inger Jansson, Christina ”Titti” Borg, Claës Tigerstedt, Ringa Sandelin och Karl-Gustav Sandelin en bilfärd från Åbo till Virmo (fi. Mynämäki) för att bekanta sig med de miljöer där *Evert Breitholtz* och *Adolf Breitholtz* med familjer bodde under 1700- och 1800-talet.

Inger Jansson, Titti Borg och Ringa Sandelin f. Borg är dotterdöttrar till *Aina Olivia Törnqvist*, f. *Breitholtz*. Den senast nämnda hade två döttrar Margareta och Karin. Inger är dotter till Margareta Jansson f. Törnqvist. Titti Borg och Ringa Sandelin är döttrar till Karin Borg, f. Törnqvist. Karl-Gustav är make till Ringa och Claës är god vän till Titti.

Bilfärden gick från Åbo genom Masku och Nousis (fi. Nousiainen). I Nousis vände vi av mot Mietois (fi. Mietoinen). Orten har utgjort en egen kommun men är numera inkorporerad med Virmo. Också de evangelisk-lutherska församlingarna har gått samman. Gråstenskyrkan i Mietois passerades. Den byggdes från början som ett kapell av friherre Henrik Klasson Fleming 1653 för Mietonen kapellförsamling som hade bildats 1641.

Det första viktiga målet var minnesmonumentet över Hietämäki ursprungligen medeltida kapell i trä som redan under 1770-talet upphörde att fungera som gudstjänststrum. En hög av de timmerstockar som kapellet hade bestått av kunde ännu ses under 1880-talet. En del av kapellets inventarier finns bevarade i Mietois kyrka (sagesman prostén Heikki Jyvä).

Några hundra meter österut från kapellet låg vid stranden av Laajoki (Laaån) den gård som Evert Breitholtz fick som boställe när han år 1722 hade återvänt från Saransk i Ryssland. Där hade han vistats som krigsfånge efter att som fänrik vid Upplands regemente ha sårats vid Poltava 1709. Flera andra svenska militärer i Saransk överlevde och återvände hem efter freden i Nystad 1721 (Ennes). De för oss kända källorna och undersökningarna (Dopböcker, Ennes, Ättartavlor, Lagus) ger ingen förklaring till varför Evert Breitholtz kunde bosätta sig på Hietämäki gård i Hietämäki by i Virmo. Kan det ha berott på att ätten Breitholtz sedan gammalt hade goda kontakter med ätten De la Gardie som också innehade egendomar i Virmo? Claës Breitholtz, farfar till Evert B., hade varit hovmästare hos Jakob D.I.G. på 1650-talet. På en karta över området från 1763 vilken finns på Landskapsarkivet i Åbo ser man både det gamla kapellets och gårdens läge.

Teckningar av kapellet och byggnaderna finns inritade i färg på kartan. Som ägare till gården anges fru Ebba Maria Flämning. Det framgår också att Herr

Carl Gyllenflygt önskar överta gården (jfr Lagus). Evert Breitholtz kan därför knappast ha erhållit gården eller delar av den annat än för den tid han själv levde. Men några av hans efterlevande bodde där eller åtminstone i Heitamäki by ännu på 1790-talet (Åttartavlor). Det finska namnet Hietamäki betyder ”sandbacke”. Så betecknas på kartan från 1763 på den låga höjd på vilken kapellet var beläget. Att Evert Breitholtz bodde just på den gård vi här har talat om och inte på någon av de andra herrgårdarna i Mietois stöds av framställningen hos Lagus. Området tillhör i dag Ravea gods. De stora godsen i Mietois slogs ihop under 1800-talet men har sedermera igen spjälkts upp i mindre enheter. Bron över Laajoki ligger ganska högt ovanför åns vattenyta. Blickar man västerut från bron ser man en stor gul fähusbyggnad till vänster om vägen istället för de troligen ganska små byggnader som stod där på Evert Breitholtz tid.

Färden gick vidare till Virmo kyrka knappt 10 km öster om Hietamäki. Prosten Heikki Jyväs, tidigare kyrkoherde och numera kaplan i Mietois, presenterade kyrkan, den näststörsta medeltida gråstenskyrkan i Finland efter Åbo domkyrka. Han bekräftade också att det just var godset i Hietamäki som tillhörde ätten Fleming. Ett ståtligt epitafium över Henrik Fleming och hans hustru finns uppe i koret i Virmo kyrka. Ätten Breitholtz finns inte dokumenterad bland dem som i likhet med medlemmar av ätten Fleming begravts under kyrkans golv. Men det är naturligtvis inte omöjligt att någon av ätten har fått sin sista viloplats där. Kvarlevorna av dem som begravts under kyrkan flyttades över till kyrkogården i samband med restaureringen av kyrkan 1959. Breitholtzarna hade ungefär lika långt till Virmo kyrka som till Mietois kapell. Man kan förmoda att de med hänsyn till ätten Fleming snarare besökte kapellet om söndagarna än kyrkan i Virmo. Enligt Jyväs finns det en tradition att Henrik Fleming bidrog till inrättandet av kapellförsamlingen därför att han hade en kontrovers med de ledande i Virmo kyrkby. Icke desto mindre blev han liksom hans maka begravnen i huvudkyrkan.

Efter att ha intagit lunch i restaurant Tuomaksen tupa (Thomas stuga, möjligen en anspelning Onkel Tom) i Nihattula by, gick färden vidare i nordostlig riktning till Vehmalainen by där Evert Breitholtz yngsta barn, sonen Adolph f. 1753, bodde som sergeant tillhörande Åboläns regemente på Perhe (uttalas numera ”Pere”) gård under åren 1774-1783. År 1777 drabbades hemmanet av en stor eldsvåda. Uppgifterna lämnades på plats av fil. mag. Leena Hämölä-Glorioso, nu bosatt i Masku, som tog emot oss på Perhe och som vuxit upp i gården och forskat i dess historia. Den ligger uppe på en backe med fin utsikt över kringliggande åkrar, ängar och skog. En del av en där nu befintlig uthuslänga kan ha funnits på samma ställe redan under Breitholtz tid. Övriga byggnader på tomten har kommit till senare. Också i Vehmalainen by fanns ett numera rivet träkapell som byggdes 1771, alltså ett par år innan Breitholtz bosatte sig i Perhe några hundra meter söder om nämnda kapell.

I samband med invigningen av kapellet den 6.10.1771 hölls det en stor bjudning på Perhe soldathemman. Där stod magister Peter Sonck för en del av den rikliga trakteringen genom att bjuda på ”tyskt vin”. Sonck var kapellan i Hietamäki och hade den 16.9. 1762 gift sig med Evert Breitholtz dotter Beata Christina f. 1742. Sonck höll högmässopredikan i samband med kapellets invigning som förrättades av kyrkoherden i Virmo Anders Lizelius (1708-1795), bibelöversättare och utgivare av den första finskspråkiga tidskriften som utkom under ett år. Denne berättar själv om evenemanget i Vehmalainen i en bok från början av 1780-talet. Hans tal över 2 Mos 20: 24 vid invigningen av Vehmalainen kapell är det enda av hans tal som har bevarats för eftervärlden.

Lizelius utvecklade också fattigvården i församlingen vilket, som vi skall se, kan ha haft betydelse också för Peter Soncks svåger Adolph Breitholtz. Denne gifte sig 1.11.1781 med Elisabeth Fontén (dopboken har formen Fontenia och Ättartavlor ger 1782 som året för vigseln). I Perhe gård föddes Adolph Daniel 1782. Följande barn Juljana Konstantia föddes i Hietamäki 1784. Detta torde ha hängt samman med att Adolph Breitholtz kort efter sitt giftermål tog avsked från sin befattning som sergeant. År 1783 förrättades inspektion av Perhe soldathemman varvid man konstaterade att följande innehavare, fänrik Johan Svartz, hade erhållit gården i gott skick av sergeant Breitholtz. Efter eldsvådan 1777 var hemmanet år 1783 så gott som återställt i sitt ursprungliga skick dels genom medel som erhållits genom brandförsäkringen och dels med hjälp av Breitholtz egna tillgångar.

År 1788 var Adolph Breitholtz åter i kronans tjänst i sitt forna regemente och fick transport till karelska jägarekåren 1790. Han deltog i Gustav III:s krig mot Ryssland 1788-90 var sålunda liksom Sven Dufvas fader ”med år åttiåtta ren”. Men han var inte som nämnde sergeant Dufva särskilt gammal, i varje fall inte med vår tids mått mätt. Ändå blev han redan 1791 ”reducerad från kåren” vilket tycks ha lett till att han faktiskt liksom Dufva blev ”arm”.

I Åbo Tidningar 31.7. 1797 finns nämligen följande hjärtskärande vädjan publicerad:

Uti en usel backstuga, utan att äga någon egendom, tillbringar jag mitt lif med hustru och 7, alla minderåriga, barn. Tilgången til vår föda och klädsel, kan deraf, och då den är utgjord endast af vissa menniskjo-wänner, som närmast känna vår obeskrifweligen tryckande belägenhet, slutas hafva warit och wara ganska ringa, otilräckelig och högst usel, bland så många behöfwande. Jag nödgas därföre, twungen och i högsta nöd, för at häldst rädda späda menlösa menniskjolif och warefter från ymkeligaste undergång genom hunger och nakenhet, ödmjukast anlita den wördade och för menniskjo-kärlek sig utmärckande allmänheten, at efter råd och lägenhet understödja ett det olyckligaste hushåll, med snar och wärksam hjelp: denne altid obehagliga utwäg, är den enda jag kan åstadkomma, och som Man och Fader med ömma känslor ej kan eller bör wägra min egen warelse, och de mig närmast om hjertat warande.

Uppgiften är så bedröfwelig och sann som kortt; men tilräckelig nog att röra ömma hjertan, at lindra de lifvets plågor, som til högsta grad fått utgöra min obehageliga lott; utom födslens förmån, som ej nu hjälper, då det nödvändigaste felar. De gåfwor mig direkte meddelas på Nihattula i Wirmo, skola under den Högstas wälsignelsers anropande öfwer ädelmodige gifware, i djupaste ödmjukhet beprisas och allmänna göras. Nihattula den 25 Julii 1797.

*Adolph Breitholtz
Afskedad Sergeant.*

Till Breitholtz vädjan är den lokala pastorns försäkran bifogad:

At Herr Sergeanten Breitholtz jämte hans Fru fört en ärbar och anständig wandel; men at deras fattigdom är ganska stor, samt ofwanstående bedröfweliga teckning af deras aldrig tillfyllest beskrifweliga uselhet, sann och märkelig, intygar, för at beweka Christmilda medmenniskor, dem Försynen wälsignat med tilgång, til hjälpsamhet emot dem med deras 7 små barn, Wirmo den 26 Julii 1797,

*Johan Arenius
Curam gerens*

Leena Hämölä-Glorioso hade kopierat ovanstående texter ur Åbo Tidningar.

Adolph Breitholtz nämns i Virmo sockens historia som en person som fick ekonomiskt understöd från församlingens fattigkassa. Han och hans familj klarade de svåra åren. Visserligen dog tvillingarna Adam och Eva kort efter födseln 1797 men av Adolfs och Elisabets tretton barn (ett var dödfött 1799) nådde 8 vuxen ålder och av makarna dog Adolph år 1813 och Elisabet, som i dopboken också kallas för Lisa och Elisabetha, 1815. Båda är enligt Ättartavlor begravda i Virmo, Elisabeth ”vid kyrkan” och troligen gäller det också Adolph. Någon gravvård är inte känd i dag.

Aina Olivia Törnqvists farfar Johan Magnus som var Adolfs och Elisabets yngsta barn föddes i Nihattula 1801, blev bokbindarmästare och flyttade till Tavastehus. Han blev far till Peter Wilhelm som i familjen brukade kallas för ”Pekka Breitholtz”. Hans dotter Aina Olivia var Ingers, Tittis och Ringas mormor.

Resans sista anhalt före återfärden var bygdemuseet vid Karjala kyrka. Karjala kommun har liksom Mietois inkorporerats med Virmo. Det lilla, väl skötta och disponerade museet förevisades av den åttioåriga Annikki Valtanen som fungerar som dess guide och övervakare.

Karl-Gustav och Ringa Sandelin

Höijersvägen 8
FI - 10600 Ekenäs

Tel. +358408213877 (Karl-Gustav Sandelin)

Källor, litteratur och sagespersoner som konsulterats före, under och efter resan:

Elgenstjerna, Gustaf, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor*, 1925.
(Breitholtz)

Ennes B.A., *Biografiska Minnen af Konung Carl XII:s Krigare, samt andre embetsmän och personer, under denne Konungs tid, fångne i Ryssland, flygtige i turkiet eller dödsdjutne i fält*. Stockholm 1818-1819. 2 vol. (Vol 1, Del 2: Uplands regemente, Breitholtz, E.)

Herrala, Raija, ”Kokonaan kadonnut kappeli” (art. om Hietämäki gamla träkapell), *Arkeologia nyt/Arkeologi nu* 1/2003, ss. 9-12.

Hämölä-Glorioso, Leena, (Masku), Egenhändigt insamlat material över Perhe gårds historia genom arkiv, kyrkböcker och tidningar.

Hämölä-Glorioso, Leena, ”Vehmalaisten Perhe” (art. på finska om Gården Perhe i Vehmalainen by), ingår i *Wirmolainen* (Årspubl. för Virmo kommun) 2007, ss. 37-39.

Prosten Heikki Jyväs, tidigare kyrkoherde numera kapellan i Mietois, Virmo.

Karta över Hietämäki och Ravia byar från år 1763. Landskapsarkivet i Åbo.

Lagus, Wilhelm Gabriel, *Undersökningar om Finska Adelns Gods och Ätter, eller Jesper Mattsson Krus' Förteckning öfwer Nye och Gamble Frelsis Landhböndher uti Finlandh a. 1618 med biografiska, genealogiska, heraldiska, topografiska och kameraliska anteckningar*. Helsingfors: J.G. Frenkell & Son, 1860. Ss. 164-165.

Uppgifter på finska om Mynämäki, Mietoinen, Hietämäki och Vehmalainen via Google på internet, bl.a. *Wikipedia-artiklar*.

Virmo församlings doplängder på internet <http://hiski.genealogia.fi/hiski/16d65e>

Virmo sockens historia tecknad av teol.dr Väinö Perälä i boken *Mynämäki 1260-1960* (på finska). Utgivningsort: Turku (Åbo). Utgivare: Mynämäen kunta ja seurakunta (Virmo kommun och församling), 1963. (Register: Breitholtz).